

**КВАНТИТАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРЯДКУ СЛІВ
У ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРОСТИХ ДВОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ)**

Актуальність статті зумовлена відсутністю в сучасній лінгвістиці досліджень порядку слів у різних функціональних стилях української мови. Мета статті – з'ясування особливостей кількісних виявів порядку слів різних типів у простих двоскладних реченнях, вибраних із художніх текстів сучасних українських авторів. Для досягнення мети було поставлено такі завдання: подати статистичні дані щодо розповсюдженості того чи іншого порядку слів у простих двоскладних реченнях, проаналізувати особливості словопорядку в різних типах простих двоскладних речень. Встановлено, що в цілому найчастіше зустрічаються речення з порядком слів SP, SPO.

Ключові слова: *прості двоскладні речення, прямий порядок слів, непрямий порядок слів, парцеляти, приєднувальні конструкції.*

Шухова О.А. Квантитативные характеристики порядка слов в текстах современной украинской художественной прозы (на материале простых двусоставных предложений)

Актуальность статьи обусловлена отсутствием в современной лингвистике исследований порядка слов в разных функциональных стилях украинского языка. Цель статьи – выяснение особенностей количественных проявлений порядка слов разных типов в простых двусоставных предложениях, выбранных из художественных текстов современных украинских авторов. Для достижения цели были поставлены такие задачи: привести статистические данные распространенности того или иного порядка слов в простых

двусоставных предложениях, проанализировать особенности словопорядка в разных типах простых двусоставных предложений. Установлено, что в целом чаще всего встречаются предложения с порядком слов SP, SPO.

***Ключевые слова:** простые двусоставные предложения, прямой порядок слов, непрямой порядок слов, парцелляты, присоединительные конструкции.*

Shukhova O.O. Quantitative Characteristics of Word Order in Modern Ukrainian Belles-lettres Prose Texts (Based on the Material of Simple Two-Member Sentences)

The topicality of the article is connected with the absence of investigations of word order in different registers of Ukrainian in modern linguistics. The aim of the article is to find out the peculiarities of quantitative expression of different word order types in simple two-member sentences excerpted from modern Ukrainian belles-lettres texts using the method of total sampling. To reach this aim the following objectives have been set: to give the statistics of the occurrence of different word order in simple two-member sentences, to analyse the peculiarities of the order of words in different types of simple two-member sentences. As a result of the research 3265 simple two-member sentences and 363 simple two-member parcels and conjunctive constructions have been analysed. It has been found that on the whole among declarative non-exclamatory sentences the direct order of words corresponding to the structures SP, SPO is predominant. The occurrence of indirect word order is not frequent. In an overwhelming majority of cases it is found in the sentences which have an adverbial modifier in front position and correspond to the structures CPS, CPOS, CCPOS, etc.

***Keywords:** simple two-member sentences, direct order of words, indirect order of words, parcels, conjunctive constructions.*

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених проблемі порядку слів, багато питань і досі лишаються невисвітленими. Запропонована стаття є спробою встановлення особливостей кількісного вияву різних типів порядку слів в простих двоскладних реченнях, вибраних із текстів сучасної української художньої прози. Джерельна база дослідження – романи, повісті, оповідання та новели сучасних українських авторів (див. список літератури). Об’єктом дослідження стали прості двоскладні речення, дібрані з текстів. В ході дослідження проаналізовано 3265 простих двоскладних речень та 363 двоскладні парцельовані та приєднувальні конструкції, до яких відносимо сурядні або підрядні частини складних речень, що інтонаційно оформлені як окремі речення та мають певну структурно-граматичну автономність [8: 12], [11: 69].

У таблиці 1 відображено загальну кількість простих двоскладних речень та вищезгаданих конструкцій, виділених із текстів.

Таблиця 1

Тип речень	Кількість речень	% від загальної кількості двоскладних речень	Кількість парцелятивів	% від загальної кількості парцелятивів
Всього	3265	100	363	100
Найтиповіші речення зі звичайними головними членами ¹	1754	53,7	292	80,4
Генітивні	56	1,7	17	4,7

¹ До останніх відносимо прості двоскладні речення, що мають у своїй структурі один підмет у формі називного відмінка із залежними компонентами чи без них та один присудок різних типів, окрім тих випадків, коли він є виражений інфінітивом.

Речення з ГОЛОВНИМИ членами, вираж. інф.	22	0,7	7	1,9
Речення з кількома ГОЛОВНИМИ членами	499	15,3	37	10,2
Пряма мова	934	28,6	10	2,8

Таблиця 2 надає інформацію щодо кількісних виявів різних типів порядку слів у простих двоскладних реченнях та парцельованих конструкціях. Для позначення членів речення застосовано такі скорочення: S – підмет, Р – присудок, О – додаток, С – обставина.

Таблиця 2

Порядок слів	Кількість речень	% від заг. кільк. речень	Кількість парцелятивів	% від заг. кількості парцелятивів	Порядок слів	Кількість речень	% від заг. кільк. речень	Кількість парцелятивів	% від заг. кількості парцелятивів
SP	368	11,3	70	19,3	CSPC	36	1,1	4	1,1
PS	62	1,9	12	3,3	COPS	-	-	7	1,9
SPO	165	5	17	5	SCPC	32	1	6	1,7
SOP	63	1,9	9	2,5	CSPO	39	1,2	5	1,4
OPS	32	1	-	-	CSPOO	-	-	4	1,1
CSP	39	1,2	12	3,3	SPCCC	-	-	5	1,4

SCP	91	2,8	18	5	Інші прямий зворот.	348 110	10,7 3,4	55 27	15,2 7,4
SPC	123	3,8	11	3	3 гол. членами, виражен. інфініт.	22	0,7	7	1,9
CPS	66	2	10	2,8	Генітивні	56	1,7	17	4,7
OSP	-	-	9	2,5	Розпов. Неокл. Оклич.	1670 1606 64	51 49,2 2	262 251 11	72,2 69,1 3
SPCC	44	1,3	-	-	Питальні	138	4,2	47	12,9
SCPO	52	1,6	6	1,7	Питал. – окличні	14	0,4	6	1,7
SPOO	39	1,2	-	-	Спонуку. Окличні Неокл.	10 1 9	0,3 0,03 0,3	1 - 1	0,3 - 0,3
SPOC	45	1,4	5	1,4					

Наведені дані свідчать про те, що серед найтипівіших простих двоскладних речень зі звичайними головними членами і парцелятів цього типу найчастіше зустрічається прямий порядок слів (підмет-присудок) – 85 % і 81 % відповідно. Серед речень зазначеного типу 87 % є розповідні неокличні з перевагою словопорядку SP – *Я зрозумів* (4: 92) та SPO – *Вони мають його* (12: 11). Серед парцелятів та приєднувальних конструкцій із прямим словорозташуванням розповідними неокличними є 77 % з панівним порядком слів SP – *І всі навчилися* (13: 248) та SPO також – *І старий напівпорожній дім*

розносив відлуння її ридання (12: 10). Непрямий словопорядок (присудок-підмет) спостерігаємо у 15 % речень, 93 % яких є неокличні розповідні, та в 19 % парцелятів із кількісною перевагою порядку слів CPS, CPOS, CCPOS та ін., який становить 27 % від усіх речень із непрямым словорозташуванням. – *За кілька хвилин вийшла Маша* (20: 199); *А тоді з'явилася й рука* (11); *Десь поруч подала сигнал машина* (8: 275); *Десь трохи вище його плеча майже у вухо гавкнув йому чималий пес* (8: 36).

Усі найтиповіші синтаксичні одиниці було поділено на 2 групи – речення і парцеляти на передачу мови автора та речення і парцеляти, що передають діалогічне мовлення персонажів. Встановлено, що 70 % речень і 87 % парцелятів передають авторську мову. Панівним у ній у неокличних розповідних реченнях є словопорядок SP (20 % у реченнях, 22 % у парцелятах) та SPO (12 % і 19 % відповідно). У діалогах спостерігаємо перевагу порядку слів SP (24 % серед речень, 29 % серед парцелятів) і SCP (8 % серед речень, 6 % серед парцелятів).

Окремо слід зосередитися на реченнях та парцелятах із головними членами, вираженими інфінітивом. Таких речень виявлено 22, парцелятів – 7. В ході роботи їх було поділено на 2 групи: речення і парцеляти з інфінітивом-підметом – *Скинути проволочку куртку і справді приємно* (10: 73); *Але й тягнути неможливо* (8: 218) та інфінітивом у ролі присудка – *Головне – не втрачати з поля зору маячок своєї мрії* (8: 132). Суперечливим є питання щодо належності речень із непрямым порядком слів, у яких інфінітив стоїть після прислівника, до двоскладних – *Ну, це складно пояснити* (19: 34). На думку П.С. Дудика [7: 129], С.О. Карамана [10: 406], Юрія Шереха (Ю.В. Шевельова) [14: 140-141], К.Ф. Шульжука [15: 177], вони належать до односкладних безособових, а порядок слів впливає на розрізнення типів речень. Такі речення складають 41 % від загальної кількості тих, головні члени яких виражені інфінітивом, парцеляти – 57 %.

Вартими уваги є фрази з присудком, що складається з дієслівної зв'язки *є* та іменної частини, а також ті, що мають присудок, повністю виражений цим дієсловом на позначення наявності, існування, буття, перебігу дії в часі. В ході дослідження було вибрано 315 речень і 83 парцеляти та приєднувальні конструкції цього типу. Встановлено, що 48 % речень і 46 % парцелятів та приєднувальних конструкцій відповідають структурі SP. При чому у більшості з них дієслівна зв'язка є нульовою (73 % і 74 % від кількості речень і парцелятів зі словопорядком SP – *Семен Плющик – потворка* (17: 119); *А отже ти приречений* (9: 166). Переважно пряме словорозташування (85 %) спостерігається і в реченнях та парцелятах з лексично вираженою дієслівною зв'язкою – *Та вона ж і є – жінка!* (17: 125); *Цього вечора місто було дивним* (11); *Тепер усе буде по-інакшому* (13: 265). Щодо речень із дієсловом *є* на позначення наявності та буття, то у 84 % випадків підмет стоїть після присудка, але такий порядок слів сприймається як стилістично нейтральний – *Була війна* (14: 282); *У жінки був приємний грудний голос* (2: 338); *В огорожі є дірка* (13: 258). Натомість прямий словопорядок є стилістично маркованим – *В Лільки завжди клопітне життя було* (3: 45).

Аналіз виявив 56 генітивних речень і 17 парцельованих і приєднувальних конструкцій, що мають родовий відмінок на місці підмета. Такі конструкції серед українських вчених досліджували А.П. Грищенко [4: 95], В.О. Горпинич [3: 3-9], Л.С. Рабанюк [12: 224-232], І.І. Слинько [13: 260-285]. Ці речення поділено на 3 групи: 1) речення, що мають квантитативні елементи *багато*, *чимало*, *мало* або числівниками, що об'єднані з іменником у родовому відмінку і разом із ним є підметом – *В тіснуватому нічному клубі «Тато» було багато вірменів і вродливих жінок* (2: 322); *Та чи мало ходить психів у великому місті?* (8: 280). Немає однотайності щодо двокомпонентних речень цього типу – *Так нас було двоє* (20: 73), адже не існує спільної думки щодо їх належності до односкладних чи двоскладних; 2) речення з іменником у родовому відмінку, що не мають у своєму складі квантитативних елементів –

Дівчатам бракувало пиномовства для полеміки з Еммою Карлівною (12: 13); 3) речення з елементом заперечення, які Д.І. Ганич [2: 27], Г.А. Губарева [5: 23], П.С. Дудик [6: 253-254], А.П. Загнітко [9: 221], С.О. Караман [10: 386] та ін. відносять до безособових. В ході дослідження з'ясовано, що 73 % речень і усі парцеляти із присудком у формі теперішнього часу дієслів *немає, не буває* мають іменник або займенник у родовому відмінку у препозиції до нього – *На кухні нікого немає* (4: 90); *А чорних гусей не буває* (15: 300). Тенденція до розташування іменника або займенника у препозиції спостерігається і в реченнях та парцелятах із присудком у формі минулого часу *не було* – *Валентина в цей час не було* (2: 324); *Але цього не було* (7: 316). Прикладів із присудком у формі майбутнього часу в проаналізованих текстах не знайдено.

29 % досліджуваного матеріалу становлять речення із прямою мовою у своєму складі. Встановлено, що 95 % речень властивий непряний словопорядок, коли слова автора стоять у середині прямої мови – «*А як він у мами в животі...? – запитує малий. – Як мій брат там опинився?*» (1: 14) або після неї – «*Бе-бе-бе!*» – *голодно забекали вівці* (16: 313). На думку Л.А. Булаховського [1: 206], Д.І. Ганича [2: 207-208], Ю. Шереха (Ю.В. Шевельова) [14: 143], К.Ф. Шульжука [15: 178], непряний порядок слів у цьому випадку є природним. Невелику кількість становлять речення із прямим словорозташуванням: 10 % зі словами автора в середині або після прямої мови – «*Пако...!*» – *Богдан майже кричав – Пако...!*» (15: 306); «*А потім війна, і...*», – *вона важко зітхнула* (20: 33), 4 % зі словами автора перед прямою мовою – *Він сказав одну непримітну фразу: «Тоді просто був зовсім інший час»* (5: 166), а також 1 % складають речення зі зворотним порядком слів у словах автора перед прямою мовою – *Тут не витримує Саша: «Скажіть, ви щось знаєте?»* (4: 96).

Таким чином, у сучасних художніх текстах серед простих двоскладних речень та парцельованих і приєднувальних конструкцій в цілому кількісну перевагу мають розповідні неокличні з порядком слів, що відповідають

структурі SP та SPO. Такі ж результати отримано при дослідженні порядку слів у мові авторів. В діалогах спостерігаємо перевагу словопорядку SP та SCP. Речення з непрямым порядком слів складають невелику частину дослідженого матеріалу. Більшість з них мають обставину на початку і відповідають структурі CPS, CPOS, CCPOS та ін. Певні особливості порядок слів має в окремо розглянутих типах речень. Перспективу подальшого вивчення проблеми вбачаємо у дослідженні словопорядку в текстах інших функціональних стилів.

Література

1. **Булаховський Л.А.** Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Радянська школа, 1955. – 247 с.
2. **Ганич Д.І.,** Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
3. **Горпинич В.** Генітивні речення в українській мові / В. Горпинич // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 3-9.
4. **Грищенко А.П.** Генітивне речення / А. П. Грищенко // Українська мова. Енциклопедія / За ред. В. М. Русанівського та ін. – К. : Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 2004. – С. 95.
5. **Губарева Г.А.** Безособове речення / Г. А. Губарева // Українська мова. Енциклопедія / За ред. І. В. Муромцева. – К. : Майстер-клас, 2011. – С. 22-23.
6. **Дудик П. С.** Односкладні речення / П.С. Дудик // Сучасна українська літературна мова в 5-ти кн. / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Кн. 3. Синтаксис. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 232-262.
7. **Дудик П.С.,** Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : [підручн.] / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : Академія, 2010. – 380 с.
8. **Загнітко А.** Закономірності і напрями внутрішньореченнєвої актуалізації (на матеріалі парцельованих і приєднуваних конструкцій) / А. Загнітко // Семантика і прагматика граматичних структур. Збірник наукових праць. – Донецьк, 1998. – С. 6 -14.
9. **Загнітко А.П.** Основи українського теоретичного синтаксису. Ч.1 / А. П. Загнітко. – Горлівка : ГДПШМ, 2004. – 227 с.
10. **Караман С.О.** Сучасна українська літературна мова : [навч. посібн.] / С. О. Караман,

О. В. Караман, М. Я. Плющ. – К. : Літера, 2011. – 558 с. 11. **Плющ Н. П.** Парцеляція як засіб експресивного синтаксису / Н. П. Плющ / Українська мова і література в школі. – К. : Радянська школа, 1981. – №1 (287). – С. 68-71. 12. **Рабанюк Л.С.** До проблеми генітивно-квантитативних речень / Л. С. Рабанюк // Українська мова на Буковині: минуле і сучасне : Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 200-річчю нової української літератури і літературної мови (Чернівці, 24-26 вересня 1998 р.). – Чернівці : Місто, 1998. – С. 224-232. 13. **Слинько І.І.** Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : [навч. посібн.] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 669 с. 14. **Шерех Ю.** Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен : Молоде життя, 1951. – 402 с. 15. **Шульжук К.Ф.** Синтаксис української мови : [підручн.] / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 406 с.

Джерела

1. **Вдовиченко Г.** Брат / Г. Вдовиченко // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 5-20.
2. **Даниленко В.** Увечері після карнавалу / В. Даниленко // Сон із дзьоба стрижа : оповідання. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2007. – С. 320-341.
3. **Денисенко Л.** Гербарій / Л. Денисенко // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 40-46.
4. **Дереш Л.** Осінь Мага / Л. Дереш // Пісні про любов і вічність : збірка. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
5. **Дністровий А.** Стінгазета / А. Дністровий // Сніданок на снігу : збірка. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – С. 154-166.
6. **Жадан С.** Атлас автомобільних доріг України / С. Жадан // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 69-81.
7. **Забужко О.** Тут могла б бути ваша реклама / О. Забужко // Тут могла б бути ваша реклама. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»,

2014. – С. 308-317. 8. **Іванцова М.** Ключі від ліфта / М. Іванцова. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 288 с. 9. **Іздрик Ю.** Ігуана / Ю. Іздрик // Таке. – Калуш: Take-print, 2009. – С. 157-167

10. **Ірванець О.** Львівська брама / О. Ірванець // Загальний аналіз : оповідання, повість. – Харків : Фоліо, 2010. – С. 60-86. 11. **Карпа І.** Бог із 62-маршруту / І. Карпа // Історії моїх жінок. – 2014. – Випуск 4. – Режим доступу: <https://www.bookland.com/ukr/periodicals/218/2014/4>. 12. **Кононенко Є.** Повії теж виходять заміж / Є. Кононенко // Повії теж виходять заміж : новели. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2006. – С. 6-18.

13. **Малярчук Т.** Aurela aurita (медуза) / Т. Малярчук // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 237-267. 14. **Матіос М.** Апокаліпсис / М. Матіос // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 268-290.

15. **Покальчук Ю.** Подорож довкола себе / Ю. Покальчук // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 291-307. 16. **Положій Є.** Там, де чисто і тихо / Є. Положій // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 308-331.

17. **Роздобудько І.** Потворка / І. Роздобудько // Гра в пацьорки : оповідання. – К.: Нора-Друк, 2010. – С. 119-130. 18. **Сняданко Н.** Дідова історія / Н. Сняданко // 20 письменників сучасної України / Упорядкув. О.В. Красовицького. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 359-369. 19. **Ушкалов С.** Жесть / С. Ушкалов // Жесть (sho(r)t stories. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – С. 9-37. 20. **Чех А.** Дос 1 / А. Чех. – Харків : Фоліо, 2009. – 219 с.